

คอลัมน์ "จากท่าพระจันทร์ถึงสนามหลวง"

ผู้จัดการรายวัน ฉบับวันศุกร์ 18 มีนาคม 2537

ความเรียงว่าด้วยสหรัฐอเมริกากับญี่ปุ่น

รังสรรค์ ทัศนะพรพันธุ์

ญี่ปุ่นเป็น 'ลูกไล่' ของสหรัฐอเมริกาเสมอมา อย่างน้อยที่สุดก็ในสายตาของชาวอเมริกัน เพราะญี่ปุ่นไม่เพียงแต่พ่ายแพ้ในสงครามโลกครั้งที่สองเท่านั้น หากยังสามารถฟื้นตัวทางเศรษฐกิจอย่างรวดเร็วก็ด้วยความช่วยเหลือจากสหรัฐอเมริกาเป็นสำคัญอีกด้วย ภายใต้ร่มเงาทางการเมืองระหว่างประเทศที่มีสหรัฐอเมริกาเป็นผู้บิบาล ญี่ปุ่นสามารถทุ่มทรัพยากรไปใช้ในการบูรณะประเทศและการพัฒนาเศรษฐกิจและสังคมอย่างเต็มที่ โดยไม่ต้องกังวลกับการป้องกันประเทศ

เพียงชั่วระยะเวลาทศวรรษเศษหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ญี่ปุ่นก็ฟื้นตัวจากภัยพิบัติที่เกิดจากสงคราม และเพียงทศวรรษ 2520 ญี่ปุ่นก็วิ่งไล่กวดยุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกาอย่างกระชั้นชิด หากไม่มีการรวมประชาคมยุโรปเป็นยุโรปตลาดเดียวและสหภาพยุโรปในเวลาต่อมา และหากไม่มีการจัดตั้งเขตการค้าเสรีอเมริกาเหนือ ญี่ปุ่นก็คงแข่งหน้ายุโรปตะวันตกและสหรัฐอเมริกาภายในทศวรรษ 2530 นี้

ข้อมูลจาก *World Development Report* ช่วยให้ทราบว่า ในปี 2534 รายได้ประชาชาติต่อหัวของชาวญี่ปุ่นเท่ากับปีละ 26,930 เหรียญอเมริกัน สูงเป็นอันดับสองรองจากสวีเดนแลนด์ (33,610 เหรียญอเมริกัน) ในขณะที่ชาวอเมริกันมีรายได้ประชาชาติต่อหัวปีละ 22,240 เหรียญอเมริกัน สูงเป็นอันดับที่ 7 ของโลก

ด้วยเหตุที่ชาวอเมริกันดูแลคนชาวญี่ปุ่นมาโดยตลาด จึงรู้สึกตระหนกไม่น้อยที่ปรากฏว่า ญี่ปุ่นวิ่งไล่กวดยุโรปตะวันตกอย่างกระชั้นชิด และถึบตัวขึ้นเป็นประเทศมหาอำนาจทางเศรษฐกิจในเวลาอันรวดเร็ว ในขณะที่ญี่ปุ่นกำลังรุ่งเรืองอย่างสุดขีดนี้ ก็เป็นเวลาเดียวกับที่ระบบเศรษฐกิจอเมริกันกำลังเสื่อมโทรม ในขณะที่ญี่ปุ่นมีดุลการค้าและดุลบัญชีเดินสะพัดเกินดุลจำนวนมาก สหรัฐกลับมีปัญหาคาราคาซังที่เรื้อรังและรุนแรง นับตั้งแต่ปี 2523 เป็นต้นมา สหรัฐเริ่มบีบบอกให้ญี่ปุ่นลดส่วนขาดดุลการค้าระหว่างประเทศทั้งสองอย่างจริงจัง

ประชาชนชาวอเมริกันมีความรู้สึกที่ว่า ถึงเวลาที่ญี่ปุ่นต้องตอบแทนบุญคุณสหรัฐ เพราะหากปราศจากความช่วยเหลือและการอุ้มชูของสหรัฐ ญี่ปุ่นจะไม่สามารถเติบโตใหญ่

ทางเศรษฐกิจดังเช่นทุกวันนี้ได้ ผู้นำญี่ปุ่นเองก็สำนึกบุญคุณของสหรัฐฯจึงยอมโอนอ่อนตามข้อเรียกร้องของสหรัฐฯเสมอมา แต่ญี่ปุ่นนั้นมีเทคนิคในการซื้อเวลาอย่างเยี่ยมยอดในขณะที่สหรัฐฯรุกเข้าเรียกร้องอย่างไม่หยุดหย่อน จากเรื่องหนึ่งไปสู่อีกเรื่องหนึ่ง ราวกับว่า บุญคุณที่สหรัฐฯมีต่อญี่ปุ่นนั้นมีอาจทดแทนได้หมดสิ้น ประพฤติกรรมของผู้นำอเมริกันเช่นนี้เองทำให้ผู้นำและปัญญาชนชาวญี่ปุ่นบางคนอดรันทรมิได้ และนี่เองที่ทำให้นายชินตารุ อิชิฮารา (Shintaro Ishihara) เขียนหนังสือเรื่อง *The Japan That Can Say No* (1989)

เมื่อญี่ปุ่นเขยิบฐานะขึ้นมาเป็นประเทศมหาอำนาจ สังคมโลกพากันคาดหวังว่า ญี่ปุ่นจะมีพฤติกรรมสมกับที่เป็นผู้นำ อย่างน้อยที่สุดญี่ปุ่นควรจะร่วมรับภาระในการผลิตสินค้าสาธารณะระหว่างประเทศ (International Public Goods) มากขึ้น โดยเฉพาะอย่างยิ่งการร่วมรับภาระรายจ่ายในการรักษาสันติภาพของโลก อากาหลังเลขของญี่ปุ่นในการร่วมรับภาระรายจ่ายในสงครามตะวันออกกลางในปี 2534 สร้างความผิดหวังแก่ผู้นำอเมริกันอย่างยิ่ง ความไม่กระตือรือร้นของญี่ปุ่นในขั้นต้นในการให้ความช่วยเหลือแก่รัสเซีย เพื่อประคับประคองพลังประชาธิปไตยในประเทศนั้น ยิ่งทำให้สังคมมองญี่ปุ่นว่าเป็นชาติที่เห็นแก่ตัว ญี่ปุ่นได้ประโยชน์จากสันติสุขของโลกโดยมิได้มีส่วนร่วมรับภาระรายจ่ายเท่าที่ควร อย่างน้อยในช่วงสองทศวรรษแรกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ครั้นเมื่อญี่ปุ่นมีฐานะดีพอที่จะร่วมรับภาระรายจ่าย ญี่ปุ่นกลับแสดงอาการล้งเลอย่างเห็นได้ชัด ชาตินิยมอำนาจอื่นๆจึงพากันประณามว่า ญี่ปุ่นเป็น 'ผู้โดยสารที่ขอบขี่ตัวฟรี' (Free Rider) กล่าวคือ ต้องการได้ประโยชน์ แต่ไม่ต้องการรับภาระรายจ่าย อย่างไรก็ตาม แรงกดดันจากชาติมหาอำนาจด้วยกัน ทำให้ญี่ปุ่นจำต้องปรับท่าทีและนโยบายในช่วงหลังนี้

ชาวอเมริกันมิได้ตระหนักถึงการเติบโตใหญ่ทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นจนจบจนกระทั่งหนังสือเรื่อง *Japan As Number One : Lessons for America* ของศาสตราจารย์เอสว่า โฟเกล (Ezra F. Vogel) แห่งมหาวิทยาลัยฮาร์วาร์ด ปรากฏสู่บรรณพิภพในปี 2522 หลังจากนั้นเพียงไม่กี่ปี กองทัพนักลงทุนชาวญี่ปุ่นก็ตบเท้าเข้าสู่สหรัฐฯ นายทุนญี่ปุ่นซื้อทุกอย่างที่ขวางหน้า นับตั้งแต่ศิลปะวัตถุไปจนถึงสวนสาธารณะ มิใช่จะต้องกล่าวถึงการเข้าครอบครองธุรกิจอเมริกันและการเข้าไปข่มตลาดหลักทรัพย์ที่ Wall Street

ในช่วงปลายทศวรรษ 2520 นั้นเอง อิทธิพลทางเศรษฐกิจของญี่ปุ่นในสหรัฐฯ เริ่มเป็นที่รู้สึกในหมู่ประชาชนชาวอเมริกัน ความรู้สึกเกรงกลัว 'ภัยเหลือง' ก่อตัวขึ้น และสะสมอยู่ในใจประชาชนชาวอเมริกัน จนในที่สุดแปรเป็นความรู้สึกต่อต้าน ชาวอเมริกันมีความต้องการ 'แรมโบ้' มากขึ้น มิเพียงเพื่อรู้สึกเวียตนาม หากแต่เพื่อรู้สึกญี่ปุ่นด้วย ความรู้สึกและความต้องการของชาวอเมริกันดังกล่าวนี้บางคนเรียกว่า The 'Japan As Number One' Syndrome

หนังสือเรื่อง *Frontiers of Management* (1986) ของปีเตอร์ ดรักเกอร์ (Peter F. Drucker) ปรมาจารย์ทางด้านการบริหารธุรกิจ มีส่วนกระพือความรู้สึกต่อต้านญี่ปุ่นในหมู่ชาวอเมริกันเพิ่มขึ้น เมื่อดรักเกอร์กล่าวหาว่า การส่งออกของญี่ปุ่นเป็น 'การค้าเชิงปรปักษ์' (Adversarial Trade) กล่าวคือ เป็นการส่งออกที่มุ่งทำลายประเทศคู่ค้าเป็นสำคัญ มิใช่ต้องการถึงวรรณกรรมและภาพยนตร์อเมริกันหลายต่อหลายเรื่องที่แสดงทัศนคติต่อต้านญี่ปุ่นอย่างชัดเจน ความรู้สึกดังกล่าวนี้ปรากฏในหมู่สมาชิกรัฐสภาอเมริกันด้วย ดังนั้นจึงมิใช่เรื่องน่าประหลาดใจที่รัฐสภาอเมริกันพยายามตรากฎหมายหลายต่อหลายฉบับ ซึ่งมุ่งเล่นงานธุรกิจญี่ปุ่น โดยเฉพาะสมาชิกรัฐสภาอเมริกันจำนวนมากสนับสนุนให้รัฐบาลอเมริกันใช้ท่าทีอันแข็งกร้าวในการเจรจากับญี่ปุ่น

ความเกรงกลัว 'ภัยเหลือง' ในหมู่ชาวอเมริกันโดยพื้นฐานแล้วเป็นปมด้อยของผู้ที่เคยมีปมเชื้อ ชาวอเมริกันกำลังรู้สึกเสียหน้าที่ต้องสูญเสียตำแหน่งผู้นำเศรษฐกิจของโลก ความรู้สึกเสียหน้ายิ่งทวี เมื่อผู้ที่กำลังแย่งชิงตำแหน่งเคยมีฐานะเป็น 'ลูกไล่' ของสหรัฐฯมาก่อน

แม้ว่าญี่ปุ่นและสหรัฐฯจะพัฒนาบนเส้นทางทุนนิยมเหมือนกัน แต่ระบบเศรษฐกิจของประเทศทั้งสองแตกต่างกันอย่างมาก นักเศรษฐศาสตร์บางคนเชื่อว่า ด้วยเหตุที่มีโครงสร้างแตกต่างกันนี้เอง เส้นทางทุนนิยมของประเทศทั้งสองจึงแตกต่างกัน และเป็นเหตุให้การเจรจการค้าระหว่างประเทศทั้งสองยากที่จะตกลงกันได้ ในเมื่อมีระบบตรรกวิทยาที่ไม่เหมือนกัน

ระบบทุนนิยมของสหรัฐฯอเมริกาเป็นระบบทุนนิยมแบบแองโกลแซกซัน (Anglo - Saxon Capitalism) โดยมีอังกฤษนับตั้งแต่ยุครัฐสภาแอตเซอร์เป็นต้นมาเป็นมิตรร่วมเส้นทางราคาเป็นกลไกสำคัญในการจัดสรรทรัพยากรในประเทศทั้งสอง โดยที่รัฐบาลจำกัดการแทรกแซงกิจกรรมทางเศรษฐกิจ

แต่ระบบทุนนิยมญี่ปุ่นมิใช่ระบบทุนนิยมแบบแองโกลแซกซัน ในขณะที่ระบบทุนนิยมอเมริกันเน้นความสำคัญของการบริโภค โดยเชื่อว่า การบริโภคก่อผลทวีคูณต่อการจำเริญเติบโตทางเศรษฐกิจ ลัทธิบริโภคนิยม (Consumerism) จึงเติบโตในสหรัฐฯมากกว่าประเทศอื่นใด ส่วนระบบทุนนิยมญี่ปุ่นเน้นความสำคัญของการผลิต การให้ความสำคัญด้านการผลิตมากกว่าด้านการบริโภค ทำให้ญี่ปุ่นมีอัตราการออมในระดับสูง ในขณะที่ระบบเศรษฐกิจอเมริกันมีการใช้จ่ายเกินตัว จนปัญหาการขาดแคลนเงินออมกลายเป็นปัญหาร้ายแรงอันยากแก่การเยียวยา

ด้วยการครอบงำของลัทธิบริโภคนิยม พฤติกรรมการบริโภคของชาวอเมริกันเป็นไปในทิศทางที่ไม่คำนึงถึงความจำกัดของทรัพยากร เพราะสหรัฐฯเป็นประเทศที่อุดมสมบูรณ์และมั่งคั่งด้วยทรัพยากรธรรมชาติ ในขณะที่ญี่ปุ่นไม่เพียงแต่จะมีปัญหาความจำกัดของที่ดิน หากยังขาดแคลนทรัพยากร จนต้องพึ่งพิงพลังงาน แร่ธาตุ และอาหารบางประเภทจากต่างประเทศ

อีกด้วย สภาวะการขาดแคลนทรัพยากรช่วยสร้างวัฒนธรรมความมั่งคั่งและความขยันขันแข็งแก่ชาวญี่ปุ่น ลัทธินิยมเฟื่องจะระบอบเข้าสู่ญี่ปุ่นในทศวรรษ 2520 นี้เอง ชาวญี่ปุ่นเฟื่องจะมีการบริโภคอย่างฟุ่มเฟือยภายหลังจากที่เศรษฐกิจรุ่งเรืองสุดขีดและเศรษฐกิจฟองสบู่ขยายตัว

วัฒนธรรมความมั่งคั่งมีผลต่อแบบแผนการผลิตด้วย สินค้าญี่ปุ่นผลิตขึ้นอย่างสอดคล้องกับสภาวะการขาดแคลนทรัพยากรของญี่ปุ่นเอง รถยนต์ญี่ปุ่นมีขนาดกะทัดรัดและกินน้ำมันน้อย ในขณะที่รถยนต์อเมริกันมีรูปร่างทะอะทะและกินน้ำมันมาก ด้วยเหตุที่สหรัฐฯเคยมีน้ำมันอย่างเหลือเฟือ และแล้วอุตสาหกรรมรถยนต์อเมริกันก็ได้รับบทเรียนอันแสนปวดร้าวเมื่อเกิดวิกฤติการณ์น้ำมันในปี 2516 เมื่อน้ำมันมีราคาแพงขึ้น ผู้บริโภคหันไปซื้อรถยนต์ขนาดเล็กที่กินน้ำมันน้อย ซึ่งอุตสาหกรรมรถยนต์อเมริกันไม่สามารถสนองตอบได้ อุตสาหกรรมรถยนต์อเมริกันจึงล้มลุกคลุกคลานนับแต่บัดนั้น จนอย่างน้อยที่สุดถึงปี 2535

ระบบทุนนิยมที่นำเข้าสู่ประเทศญี่ปุ่นผ่านการขัดเกลาจากอารยธรรมตะวันออกและวัฒนธรรมญี่ปุ่น ด้วยเหตุที่ชาวญี่ปุ่นมีความสำนึกในการแข่งขันค่อนข้างสูง นายซาบуро โอคิตะ (Saburo Okita) ขุนพลเศรษฐกิจญี่ปุ่นผู้ล่วงลับไปแล้ว ซึ่งมีบทบาทสำคัญในการนำเศรษฐกิจญี่ปุ่นออกจากหุบเหวแห่งหายนภัยหลังสงครามโลกครั้งที่สอง ขนานนามระบบทุนนิยมญี่ปุ่นว่า 'ระบบทุนนิยมแบบวิ่งไล่กวด' (Catch-up Capitalism) หรือ 'ระบบทุนนิยมของผู้มาทีหลัง' (Capitalism of the Latecomer) ด้วยเหตุที่ญี่ปุ่นพัฒนาอุตสาหกรรมเชิงรุกกว่ายุโรปตะวันตกและสหรัฐฯ ญี่ปุ่นจึงต้องวิ่งไล่กวดประเทศเหล่านั้น ในทัศนะของโอคิตะ 'แบบจำลองญี่ปุ่น' เป็นประโยชน์แก่ประเทศโลกที่สามที่เริ่มต้นเดินแนวทางทุนนิยม

วัฒนธรรมการรวมกลุ่มและความสัมพันธ์เชิงอุปถัมภ์ ทำให้ระบบทุนนิยมญี่ปุ่นมีลักษณะเป็น 'ระบบทุนนิยมเครือข่าย' (Network Capitalism) ซึ่งแตกต่างจากระบบทุนนิยมอเมริกันที่มีลักษณะเป็น 'ระบบทุนนิยมตลาด' (Market Capitalism) ในระบบทุนนิยมแบบแองโกลแซกซัน ทรัพยากรทั้งปวงจะถูกชักนำเข้าสู่ตลาดโดยกลไกราคา และกลไกราคาจะทำหน้าที่จัดสรรทรัพยากรเหล่านั้น แต่ในระบบทุนนิยมญี่ปุ่น เครือข่ายความสัมพันธ์ภายในกลุ่มจะเป็นปัจจัยสำคัญที่กำหนดการจัดสรรทรัพยากร กลุ่มธุรกิจขนาดใหญ่แต่ละกลุ่มจะมีเครือข่ายธุรกิจของตนเอง ที่เรียกว่า 'เกเรตซี' (Keiretsu) กลุ่มโตโยต้ามีผู้ผลิตชิ้นส่วนรถยนต์และผู้จัดจำหน่ายรถยนต์ของตนเอง ผู้ประกอบธุรกิจเหล่านี้จะมีความสัมพันธ์กับโตโยต้าในฐานะเป็นกลุ่ม โดยที่มีการเกื้อกูลช่วยเหลือซึ่งกันและกัน จารีตที่สำคัญก็คือ ผู้ประกอบธุรกิจที่อยู่ในเครือข่ายหนึ่ง เครือข่ายใดจะไม่ข้ามพรมแดน ไปประกอบธุรกิจกับเครือข่ายอื่น ในส่วนคนงาน เมื่อเข้าไปทำงานในบริษัทหนึ่งบริษัทใด ก็มีจารีตการจ้างงานแบบตลอดชีวิต (life-time employment) ระบบทุนนิยมญี่ปุ่นจึงให้หลักประกันความมั่นคงแห่งอาชีพแก่คนงาน โดยที่คนงานต้องจงรักภักดีต่อ

บริษัทที่ดำเนินงานด้วย ในแง่นี้ ระบบทุนนิยมญี่ปุ่นมีลักษณะเป็น 'ระบบทุนนิยมที่ปราศจากนายทุน' (Capitalism without Capitalists)

อย่างไรก็ตาม ภาวะเศรษฐกิจถดถอยและการแตกสลายของเศรษฐกิจฟองสบู่ นับตั้งแต่ปี 2534 เป็นต้นมา กำลังสั่นคลอนระบบเกเรตซีและระบบการจ้างงานตลอดชีพของญี่ปุ่น บทบาทของรัฐเป็นอีกประเด็นหนึ่งที่ทำให้ระบบทุนนิยมญี่ปุ่นแตกต่างจากระบบทุนนิยมเองไกลแซกชัน รัฐบาลญี่ปุ่นอุ้มชูและประคับประคองภาคธุรกิจค่อนข้างมาก อย่างน้อยที่สุดในช่วงสองทศวรรษแรกหลังสงครามโลกครั้งที่สอง การอุ้มชูนี้ปรากฏในรูปการปกป้องอุตสาหกรรมภายในประเทศ จนดูประหนึ่งว่านโยบายการค้าระหว่างประเทศของญี่ปุ่นมีลักษณะเป็นนโยบายพาณิชยกรรม (Mercantilist Policy) กล่าวคือ ส่งเสริมการส่งออก แต่กีดกันการนำเข้า ด้วยเหตุนี้เอง ศาสตราจารย์ชาล์มเมอร์ส จอห์นสัน (Chalmers Johnson) จึงขนานนามรัฐญี่ปุ่นว่า 'รัฐพัฒนาการ' (Developmental State)

ด้วยเหตุที่สหรัฐอเมริกามีปัญหาความขัดแย้งทางเศรษฐกิจกับญี่ปุ่นอย่างต่อเนื่อง นับตั้งแต่ปี 2533 เป็นต้นมา ญี่ปุ่นศึกษาจึงเฟื่องฟูในสหรัฐฯ ในช่วงทศวรรษเศษที่ผ่านมา ชุมชนวิชาการอเมริกันสนใจศึกษาญี่ปุ่นทั้งในด้านเศรษฐกิจ การเมือง สังคม และวัฒนธรรมมากขึ้น ชนิดที่ไม่เคยปรากฏมาก่อน แม้ในยุคที่กองทัพอเมริกันยึดครองญี่ปุ่นก็ยังมีอาจเทียบเทียบได้

บัดนี้ นักวิชาการอเมริกันกำลังถกเถียงกันว่า ระบบทุนนิยมญี่ปุ่น ซึ่งเป็น 'ระบบทุนนิยมเครือข่าย' กับระบบทุนนิยมอเมริกัน ซึ่งเป็น 'ระบบทุนนิยมตลาด' จะปรับตัวเข้าหากันหรือไม่?